

A Jurisprudential Study of Insurance Contracts and Payment of Blood Money: An Analysis of the Nature, Rulings, and Doubts

Ali Sadeghi *

Assistant Professor, Department of Law, Faculty of Literature and Humanities, University of Religions and Denominations, Qom, Iran

Extended Abstract

Introduction

In contemporary legal systems, insurance has become one of the principal institutions responsible for the payment of blood money (*diyah*), particularly in cases involving traffic accidents and other bodily injuries. However, from a jurisprudential (*fiqh*-based) perspective, however, a fundamental question arises: If contracts are considered *tawqīfī*—that is, strictly limited to those explicitly recognized in Islamic law—under which classical nominate contract can the insurance contract be classified? The issue is especially significant in relation to the payment of blood money, because transferring liability from the direct offender to an insurance company requires a legitimate and valid juristic foundation.

* Corresponding Author: A.sadeghi@urd.ac.ir

How to Cite: Sadeghi, A. (2025). A Jurisprudential Study of Insurance Contracts and Payment of Blood Money: An Analysis of the Nature, Rulings, and Doubts. *Journal of Criminal Law Research*, 14 (53), -. <https://doi.org/10.22054/jclr.2026.84824.2747>

Several attempts have been made in Islamic jurisprudence to assimilate insurance into traditional contracts such as the guarantee (*ḍamān*), guarantee of allegiance (*ḍamān al-jarīrah*), gift with consideration (*hiba mu'awadah*), settlement (*ṣulḥ*), and other nominate contracts. Nevertheless, closer examination reveals that the nature and legal effects of the insurance contract do not fully correspond to any of these established types. In addition, doubts have been raised regarding the legality of insurance on grounds such as excessive uncertainty or risk (*gharar*), resemblance to gambling, and ambiguity in consideration.

The complexity increases when examining the role of insurance across different categories of homicide and bodily injury, such as intentional crimes (*'amd*), quasi-intentional crimes (*shibh al-'amd*), and pure fault (*khaṭā' mahḍ*). While insurance is widely accepted in quasi-intentional cases such as traffic accidents, its legitimacy in cases of intentional homicide remains controversial. Therefore, a comprehensive jurisprudential–legal analysis is required to examine the nature, rulings (*aḥkām*), and doubts (*shubuhāt*) surrounding the insurance contract and its function in the payment of blood money.

This study aimed to provide a comprehensive jurisprudential–legal analysis of the insurance contract in relation to the payment of blood money, focusing on three main objectives. First, it sought to clarify the nature of the insurance contract and to determine whether it must be subsumed under traditional nominate contracts such as the guarantee (*ḍamān*) or gift (*hiba*), or whether it may be recognized as an independent contract on the basis of general principles of contractual validity. Second, it examined the rulings governing the insurer's responsibility for the payment of blood money in intentional crimes, quasi-intentional crimes, and pure fault. Third, it intended to analyze the principal doubts raised against insurance—such as uncertainty, gambling, and ambiguity—and assess their validity. Ultimately, the study sought to demonstrate the jurisprudential

legitimacy of insurance as a responsible institution in the payment of blood money, while proposing mechanisms for expanding and strengthening its role.

Materials and Methods

The current study employed a descriptive–analytical and doctrinal method rooted in Islamic jurisprudence and Iranian statutory law. It began by examining classical jurisprudential sources to analyze the relationship between the insurance contract and nominate contracts such as the guarantee (*ḍamān*), guarantee of allegiance (*ḍamān al-jarīrah*), and gift with consideration (*hiba mu‘awadah*). The research then evaluated the applicability of general legal maxims and Quranic principles regarding the fulfillment of contracts. Furthermore, relevant provisions of Iranian law—including the Civil Code, the Islamic Penal Code, and the Compulsory Motor Vehicle Insurance Act—were reviewed and examined. This comparative approach enabled an analysis of the compatibility between insurance, the payment of blood money, and the principles of Islamic jurisprudence.

Results and Discussion

The findings of this study can be summarized as follows. First, the insurance contract cannot be fully assimilated into traditional nominate contracts such as the guarantee (*ḍamān*), as the classical guarantee pertains to an existing debt, whereas insurance involves a commitment to compensate for potential future harm. Similarly, the guarantee of allegiance (*ḍamān al-jarīrah*) differs substantially in nature, as it is predicated upon inheritance rights and specific relational structures that are absent in insurance. Moreover, the analogy with the gift with consideration (*hiba mu‘awadah*) was found to be inadequate, as insurance entails mutually binding obligations and economic equivalence rather than a gratuitous transfer. It seems there

is no convincing basis for subsuming insurance under a classical nominate contract. In addition, general contractual principles play a significant role, particularly the Quranic expression, “O you who believe, fulfill your contracts” (*awfū bi-l-‘uqūd*; Quran 5:1), and the well-known Islamic saying, “Believers are bound by their conditions” (*al-mu‘minūn ‘inda shurūṭihim*). Therefore, the insurance constitutes a valid and independent contract. Contracts in Islamic law are not confined to the classical nominate types, so the insurance contract is legitimate so long as it does not contravene any explicit prohibition. Second, main doubts surrounding the insurance contract are not tenable. The contention that insurance is void on account of excessive uncertainty or risk (*gharar*) is unfounded, because the subject matter of the contract is not the uncertain compensation itself but the legally defined undertaking of risk coverage and security provided by the insurer. Therefore, insurance is fundamentally distinct from gambling, as it is premised on risk management and compensation for harm rather than the pursuit of speculative gain. Thus, the main doubts raised against the legitimacy of insurance lack a sufficient jurisprudential basis.

Third, the analysis yielded significant results about insurance and payment of blood money in different types of crimes. In quasi-intentional crimes (*shibh al-‘amd*), insurance may clearly assume responsibility for paying the blood money, particularly in traffic accidents. This accords with statutory law and with the compensatory nature of blood money. In cases of pure fault (*khaṭā’ mahḍ*), although classical jurisprudence assigns liability to main relatives (*‘āqilah*), there is no prohibition on the offender paying the blood money voluntarily. Therefore, allocating this obligation to an insurer by contract is permissible. On this basis, insurance may function in place of the main relative (*‘āqilah*) and, in certain circumstances, even in place of the public treasury. With respect to intentional crimes (*‘amd*), the prevailing view rejects insurance coverage on the ground that it

may encourage wrongdoing and weaken deterrence. Nevertheless, blood money here remains compensatory rather than punitive, and the possibility of retaliation (*qiṣāṣ*) continues to operate as a deterrent. Therefore, there is theoretical scope for limited coverage, provided that strict regulatory safeguards are in place to prevent abuse.

In light of the foregoing analysis, expanding insurers' responsibility for paying the blood money promotes social justice, reduces imprisonment arising from inability to satisfy obligations, and ensures more timely and effective compensation for victims. Several measures can further improve the system's effectiveness, such as strengthening compulsory insurance, reinforcing the Bodily Injuries Indemnification Fund, permitting post-accident insurance arrangements under strict regulatory oversight, expanding access to private insurance, and ensuring equal coverage for women and men.

Conclusion

According to the findings, the insurance contract is a valid and independent contract under Islamic jurisprudence and modern law. It need not be forced into the categorization of traditional nominate contracts such as the guarantee or gift. On the basis of general principles of contractual validity, insurance may be treated as a legitimate mechanism for transferring financial liability. With respect to the payment of blood money, insurance plays a central role in quasi-intentional (*shibh al-ʿamd*) and pure fault (*khaṭā' mahḍ*) offenses and may, under appropriate regulatory conditions, also be considered in intentional (*ʿamd*) cases.

Expanding the role of insurance in the payment of blood money enhances compensatory justice, strengthens support for victims, reduces incarceration resulting from an inability to pay the blood money. This also aligns with the objectives of Islamic law in protecting life, property, and social order. In sum, the jurisprudential flexibility of Islamic law allows the recognition of insurance as an

essential institution within contemporary arrangements for paying the blood money, provided that its contractual structure and regulatory framework are designed to prevent abuse and preserve public order.

Keywords: Insurance, Payment of blood money, Nature of contract, Legal rulings, Jurisprudential doubts.

بررسی فقهی - حقوقی عقد بیمه و پرداخت دیه؛ واکاوی ماهیت، احکام و شبهات

علی صادقی * استادیار گروه حقوق دانشکده ادبیات و علوم انسانی دانشگاه ادیان و مذاهب، قم، ایران

چکیده

یکی از مسئولان مهم پرداخت دیه در نظام حقوقی معاصر، نهاد بیمه است. با این حال، از منظر فقهی این پرسش مطرح می شود که در صورت پذیرش توقیفی بودن عقود، عقد بیمه تحت کدام یک از عقود معین فقهی قابل تحلیل است. بررسی تطبیقی رابطه بیمه با برخی عقود شناخته شده مانند ضمان، ضمان جریره و هبه نشان می دهد که عقد بیمه نه از حیث ماهیت و نه از حیث آثار حقوقی، قابلیت انطباق کامل با هیچ یک از این عقود را ندارد. در مقابل، با استناد به عمومات و اطلاعات ادله صحت عقود، می توان اصل صحت را شامل تمام عقود، اعم از معین و غیرمعین، دانست. بر این اساس، عقد بیمه را می توان به عنوان عقدی مستقل تلقی کرد و ضرورتی برای بازگرداندن آن به یکی از عقود معین فقهی وجود ندارد. بیمه به عنوان یکی از مسئولان پرداخت دیه، به ویژه در جنایات شبه عمد و خطای محض، جایگاه قابل توجهی یافته است و حتی می توان با اتخاذ تدابیر تقنینی و فقهی مناسب، امکان گسترش نقش آن را در برخی موارد جنایات عمدی نیز مورد بررسی قرار داد. با افزایش چشمگیر رخ دادهای ناشی از و سایل نقلیه، نقش بیمه در جبران خسارات بدنی و پرداخت دیه پررنگ تر شده است. در همین راستا، این پژوهش ضمن تبیین مبنای فقهی - حقوقی مسئولیت بیمه، پیشنهادهایی از جمله اجرای دقیق بیمه اجباری، تقویت صندوق تأمین خسارت های بدنی، امکان انعقاد بیمه پس از حادثه، گسترش بیمه های خصوصی و نیز تساوی دیه زن و مرد در پوشش های بیمه ای برای توسعه این مسئولیت ارائه می کند.

کلیدواژه ها: بیمه، پرداخت دیه، ماهیت، احکام، شبهات.

مقدمه

با گسترش تعاملات اجتماعی و افزایش خطرات و حوادث در جوامع معاصر، نهادهای جبران خسارت نقش برجسته‌ای در حفظ امنیت اقتصادی و اجتماعی شهروندان یافته‌اند. بیمه به عنوان یکی از مهم‌ترین این نهادها، گرچه در صدر اسلام سابقه‌ای در قالب کنونی نداشته، امروزه جایگاهی استوار در نظام حقوقی ایران و فقه امامیه پیدا کرده و به‌ویژه در حوزه پرداخت دیه جایگزین مهمی برای مسئول مستقیم جنایت محسوب می‌شود. با این حال، چالش اصلی در تحلیل فقهی و حقوقی بیمه آن است که این عقد نوپدید را چگونه باید در چارچوب عقود معین فقهی تبیین کرد، یا آنکه باید برای آن ماهیتی مستقل در پرتو عمومات ادله صحت معاملات قائل شد. مسئله از آن جهت اهمیت دارد که پرداخت دیه توسط بیمه‌گر - به‌ویژه در جنایات ناشی از حوادث رانندگی، خطای محض و حتی برخی مصادیق شبه‌عمد - تنها در صورتی قابل پذیرش فقهی است که مبنای مشروع و معتبر برای انتقال چنین مسئولیتی وجود داشته باشد. در ادبیات فقهی و حقوقی تلاش‌های متعددی برای تطبیق بیمه با عقود مانند ضمان، ضمان جریره، صلح و هبه انجام شده، اما هیچ‌یک از این دیدگاه‌ها به‌طور کامل قادر به تبیین همه ابعاد رابطه بیمه‌گر و بیمه‌گذار در زمینه پرداخت دیه نیست. از سوی دیگر، استناد به اصل صحت عقود و قراردادهای پذیرش بیمه به عنوان عقدی مستقل نیز خود محل بحث و نیازمند تحلیل دقیق فقهی است.

پژوهش حاضر با هدف تبیین مبانی فقهی-حقوقی پرداخت دیه توسط بیمه‌گر و بررسی ماهیت عقد بیمه، به تحلیل دیدگاه‌های مختلف فقهی پرداخته، سپس با ارزیابی ادله شرعی و حقوقی، تلاش می‌کند ماهیت صحیح و قابل قبول این نهاد را روشن سازد. نوآوری پژوهش در آن است که ضمن بررسی تطبیقی نظریات موجود، جایگاه بیمه را در مسئولیت پرداخت دیه در سه حوزه جنایات عمدی، شبه‌عمد و خطای محض تحلیل کرده و مبنایی جامع‌تر برای پذیرش فقهی این مسئولیت ارائه می‌دهد. این مقاله پس از تبیین مفاهیم و مبانی اولیه، ابتدا به بررسی ساختار و ارکان عقد بیمه و سنجش قابلیت انطباق آن با عقود معین فقهی می‌پردازد، سپس با تحلیل مستندات فقهی و حقوقی،

مسئولیت بیمه‌گر در پرداخت دیه را در فروض مختلف جنایت بررسی می‌کند و در پایان با جمع‌بندی پژوهش، راهکارهایی برای تقویت بنیان‌های فقهی و حقوقی بیمه دیه ارائه می‌نماید.

۱- ماهیت عقد بیمه

امروزه بیمه به عنوان یکی از مسئولان پرداخت دیه شناخته می‌شود. با توجه به این که بیمه نهادی است که در صدر اسلام وجود نداشته است تا به طور ویژه مورد تأیید شارع و امامان معصوم (ع) قرار گیرد، از این رو در مورد ماهیت و صحت بیمه ابهام‌ها و اشکال‌هایی وجود دارد. پرسش مطرح شده این است که آیا بیمه را می‌توان جزء یکی از عقود شرعی معهود هم‌چون ضمان، صلح و یا هبه قرار داد و یا این که خود عقدی مستقل است؟. بررسی ماهیت بیمه خود تحقیقی مفصل را می‌طلبد که از دایره بحث ما خارج است ولی از آن جهت که مشخص شدن ماهیت آن، کمک شایانی به بحث مسئولیت پرداخت دیه توسط بیمه می‌کند، ما به طور اجمال و تا مقداری که برای بحث ما مفید است، به این امر می‌پردازیم. در این گفتار پس از تعریف بیمه، ابتدا به تطبیق بیمه با برخی از عقود معین پرداخته، سپس می‌کوشیم بیمه را به عنوان یک عقد مستقل بررسی کنیم و خصوصیات آن و برخی اشکال‌های وارد بر بیمه را مطرح نماییم.

۱-۱ تعریف بیمه

برای شناخت مفهوم بیمه مناسب است تعریف قانون‌گذار را از بیمه بیان کنیم. ماده ۱ قانون بیمه مقرر می‌دارد: «بیمه عقدی است که به موجب آن یک طرف تعهد می‌کند در ازای پرداخت وجه یا وجوهی از طرف دیگر در صورت وقوع یا بروز حادثه خسارت وارد شده بر او را جبران نموده و یا وجه معینی بپردازد. متعهد را بیمه‌گر، طرف تعهد را بیمه‌گذار، وجهی را که بیمه‌گذار به بیمه‌گر می‌پردازد، حق بیمه و آنچه را که بیمه می‌شود، موضوع بیمه می‌نامند» (رازازیان، ۱۳۷۹، ص ۲۴).

تذکر این نکته بجاست که برای بیمه اقسام و تقسیمات فراوانی ذکر کرده‌اند. در تقسیم بندی مبتنی بر سرشت عملیات، بیمه را به بیمه‌های غرامتی و بیمه‌هایی سرمایه‌ای تقسیم بندی می‌کنند که همه بیمه‌های اموال و بیمه‌های مسئولیت مدنی جزء بیمه‌های غرامتی و انواع بیمه‌های عمر جزء بیمه‌های سرمایه‌ای می‌باشند و در تقسیم بندی بر حسب موضوع، بیمه‌ها را به سه رشته بیمه‌های اموال، بیمه‌های اشخاص و بیمه‌های مسئولیت مدنی دسته بندی می‌کنند (کریمی، ۱۳۸۲، ص ۶۳). از آن جا که بحث ما در مورد دیه و پرداخت آن توسط بیمه می‌باشد، می‌توانیم بگوئیم این نوع بیمه جزء بیمه مسئولیت (و به اصطلاح بیمه شخص ثالث) به حساب می‌آید. در بیمه‌های مسئولیت، بیمه گزار مسئولیت مدنی خود را در برابر زیان دیده‌ای که نسبت به عقد بیمه بین بیمه گزار و بیمه گر، ثالث محسوب می‌شود، بیمه می‌نماید که این مسئولیت یا در قبال اموال دیگران است و یا نسبت به جان دیگران و در صورت خسارت به جان دیگری بیمه گزار مسئول پرداخت خسارت جانی (اعم از هزینه‌های پزشکی، غرامت از کار افتادگی و یا دیه) خواهد بود (محمدی، ۱۳۸۵، ص ۶۳).

پس از تعریف بیمه از نگاه قانون و بررسی انواع آن، لازم است به مقایسه بیمه با عقود معین معین پردازیم تا مشخص شود که آیا بیمه به ویژه بیمه مسئولیت را می‌توان در تحت یکی از این عقود قرار داد؟، و اگر عقد بیمه بر طبق عقود معین قابل توجیه نباشد، باید آن را به عنوان عقدی مستقل مورد بررسی و کاوش قرار داد.

۲-۱ رابطه بیمه با عقود معین

برخی از فقها سعی کرده‌اند که بیمه را جزء عقود معین به حساب آورده که از ناحیه شارع مشخص و صحت آن آن مورد امضا قرار گرفته است. اگر چنین امری ثابت شود، دیگر نیاز به اثبات صحت عقد بیمه به عنوان عقدی مستقل نیست. اینک به بررسی این مطلب می‌پردازیم.

۱-۲-۱ بیمه و ضمان

عده‌ای از فقها بیمه را با عقد ضمان مقایسه کرده و نزدیک‌ترین عقد را به بیمه، عقد ضمان دانسته‌اند و حکم بیمه را در قالب عقد ضمان، صحیح شمرده و به مشروعیت آن فتوا داده‌اند (روحانی، ۱۳۹۳، ص ۷۳؛ حلی، بی‌تا، ص ۳۸) برخی فقها نیز به صورت احتمالی و نه قطعی، امکان تحلیل بیمه در قالب عقد ضمان را مطرح کرده‌اند و آن را یکی از احتمالات قابل طرح در تحلیل ماهیت بیمه دانسته‌اند. (خمینی، ۱۳۹۰، ج ۲، ص ۶۰۹). برای روشن شدن مطلب، باید نگاهی گذرا به تعریف ضمان در فقه و حقوق داشته باشیم. فقها در تعریف ضمان عقدی آورده‌اند: «هو عقد شرع للتعهد بمال او نفس؛ ضمان عبارت است از عقدی که برای تعهد نسبت به مالی یا به نفسی تشریع شده است» (نجفی، ج ۹، ص ۳۱۰). تعهد به نفس، تعهد به احضار کسی در صورت درخواست دیگری است؛ مانند بدهکار که کفالت نامیده می‌شود و ارتباطی به بحث بیمه ندارد. تعهد به مال دو گونه است: متعهد یا به مضمون عنه بدهکار است و یا بدهکار نیست. اگر متعهد به مضمون عنه بدهکار باشد، یعنی ضامن مانند مضمون عنه، ذمه‌اش مشغول بوده و از بدهکار نزد دیگری (طلبکارش) ضمانت نموده تا دین او را بپردازد. این گونه ضمانت را حواله می‌نامند و این قسم هم ربطی به بحث ما ندارد. اما اگر بدهکار نباشد و از جانب او تعهد کند دین مضمون عنه را بپردازد، ضمان نامیده می‌شود و هرگاه ضمان به صورت مطلق گفته شود، مقصود همین قسم اخیر است (حکیم، ۱۴۰۴، ج ۱۳، ص ۲۴۶). همین معنای ضمان در ماده ۶۸۴ (ق م) نیز آمده است: «عقد ضمان عبارت است از این که شخص مالی را که بر ذمه دیگری است به عهده بگیرد. متعهد را ضامن، طرف دیگر را مضمون و شخص ثالث را مضمون عنه یا مدیون اصلی می‌گویند».

چنانکه مشخص شد، ضمان در این تعریف درباره دین است و در نتیجه ربطی به مسأله بیمه پیدا نمی‌کند، زیرا چنان که در تعریف بیمه بیان گردید، دینی در کار نبوده و بیمه گر تنها متعهد می‌شود در صورت بروز حادثه خسارت وارد شده را جبران نماید. هم چنین برای انطباق بیمه با مسأله ضمان باید قائل به جواز ضمان در اعیان غیر مضمونه شد. توضیح آن که ضمان در اعیان به دو قسم اعیان مضمونه و غیر مضمونه دسته بندی

می شود. در مورد صحت ضمان در اعیان مضمونه بین فقها اختلاف است. برخی هم چون فخر المحققین، شهید ثانی و محقق حلی عدم جواز را ترجیح داده اند و علامه در تذکره، تحریر و ارشاد ترجیح به جواز داده و این قول از مبسوط نیز منقول است و محقق اردبیلی هم میل به جواز کرده اند (جمالیزاده، ۱۳۸۰، ص ۴۳۲). هر گروه ادله ای برای خود بیان نموده اند، ولی چون ضمان در اعیان مضمونه نیز مرتبط به بحث بیمه نمی شود، از ذکر ادله خودداری می کنیم. فقط این توضیح لازم است که مراد از اعیان مضمونه اموالی است که متصرف در آن اموال به حکم قانون ضامن حفظ و رد آن به مالکش است، مانند مال مغضوب، بیع مأخوذ به عقد فاسد و هر تصرف غیر قانونی در اموال دیگران و مانند عاریه مضمونه و اموال امانی مانند ودیعه که مورد تعدی و تفریط متصرف قرار گرفته باشد. در موارد ذکر شده ضمان عین بر عهده غاصب و متصرف در آن است (همان، ص ۴۳۰)، ولی روشن است که ارتباطی به مسأله بیمه پیدا نمی کند.

اما اعیان غیر مضمونه نیز خود به دو قسم می باشند:

قسم اول، اموالی که در اصل مضمون نیستند مانند اموالی که به عنوان امانت، ودیعه، مال مضاربه و یا رهن نزد غیر مالک است. این قسم هم ربطی به بحث بیمه ندارد. قسم دیگر اموالی هستند که در اصل مضمون نبوده و نزد صاحبش می باشند، مانند کالایی که در دکان و منزل و تجارت خانه وجود داشته و کسی باید آن را از خطر آتش سوزی، سرقت و فساد پذیری ضمانت کند. این بحث از ضمان جدید بوده و عقد بیمه هم از همین قبیل است. حال پرسش این است که آیا چنین ضمانی صحیح می باشد. اگر صحیح باشد، بیمه را هم می توان تحت این نوع ضمان حساب کرد و مشروعیت آن را ثابت نمود. از جمله کسانی که بر صحت عقد بیمه بدین روشن استدلال نموده، مرحوم آقای حکیم (حکیم، ۱۴۰۴، ج ۱۳، ص ۳۴۸) و آقای سید محمد صادق روحانی (روحانی، ۱۳۹۳، ج ۱، ص ۷۳) می باشند. نکته ای که باید در نظر گرفت، این است که این ضمان از جهاتی با ضمان مورد اتفاق فقها مغایرت دارد. نخست. عقد ضمان در مورد ذمه می باشد، ولی این جا عین مطرح است. دوم. ضمان مطرح در کتب فقهی معوضه نمی باشد، ولی این ضمان معوضه می باشد. با توجه به این مسائل آیا چنین ضمانی صحیح

است. روشن است که دلیل خاص بر صحت این نوع ضمان وجود ندارد و کسانی که حکم به صحت آن داده‌اند به عمومات و اطلاقات مانند «اوفو بالعقود»، «المؤمنون عند شروطهم» یا حدیث «الزعم غارم» (زعیم و ضامن مسئول پرداخت غرامت است)، استناد کرده‌اند (عرفانی، توفیقی، ۱۳۷۱، ص ۱۳۶؛ جمالیزاده، ۱۳۸۰، ص ۴۳۵). جالب این است که صاحب عروه الوثقی در مورد ضمان در اعیان غیر مضمونه می‌فرمایند، خلافاً بین فقها در عدم صحت چنین ضمانی نیست ولی اقوی به دلیل عمومات صحت آن است (طباطبایی، ۱۴۱۰، ج ۲، ص ۶۰۶).

هم چنین باید یادآور شد که بیمه اقسام گوناگونی داشته که برخی از آن‌ها تحت این نوع ضمان در نمی‌آید و شاید بتوان گفت، بیمه مسئولیت در مورد پرداخت دیه نیز قابل انطباق با چنین ضمانی نمی‌باشد. حال با توجه به این که دلیل خاصی بر صحت چنین ضمانی نیست، بلکه مستند به عمومات و اطلاقات می‌باشد و با توجه به گستردگی انواع بیمه، اگر ما در بحث بیمه به عنوان عقد مستقل به این نتیجه برسیم که عقود صحیحه منحصر در همین عقود معین نیست و به اصطلاح عقود توقیفی نیستند، نتیجه آن می‌شود که ضرورتی ندارد برای اثبات شرعیت بیمه آن را جزء عقد ضمان حساب کنیم و با مشکلات عدیده مواجه شویم، بلکه با استناد به همان عمومات، عقد بیمه را به عنوان عقدی مستقل توجیه می‌نماییم. به دلیل همین اشکال و اشکال‌های دیگر است که بسیاری در تطبیق بیمه با عقد ضمان تردید کرده‌اند (مطهری، ۱۳۶۱، ص ۲۵؛ جعفری لنگرودی، ۱۳۶۳، ج ۲، ص ۵۲۳). البته برای تطبیق بیمه با ضمان برخی از راه‌های دیگری وارد شده‌اند که به نظر می‌رسد هیچ کدام از آن‌ها خالی از شبهه نیست و لاقلاً بر تمام موارد بیمه تطبیق پیدا نمی‌کند و بدلیل گستردگی مباحث متعرض آن نمی‌شویم (عرفانی، توفیقی، ۱۳۷۱، صص ۱۳۴-۱۴۳). یکی از مصداق‌های عقد ضمان، ضمان جریره است و برخی از مشروعیت و صحت ضمان جریره بر درستی بیمه استدلال کرده‌اند و یا ضمان جریره را همان بیمه مسئولیت دانسته‌اند (جمالیزاده، ۱۳۸۰، ص ۸۲). به علت بررسی دقیق تر مطلب ما جداگانه آن را بحث می‌کنیم.

۱-۲-۲ بیمه و ضمان جریره

چنانکه گذشت به دلیل تشابه ضمان جریره با بیمه مسئولیت که مورد بحث ماست، برخی مبنای فقهی بیمه مسئولیت را ضمان جریره می‌دانند ولی با بررسی ماهیت عقد ضمان جریره، مشخص می‌شود که این دو از نظر ماهیت با هم متفاوتند. برای روشن شدن مطلب به ناچار باید عقد ضمان جریره را به اختصار بررسی نماییم.

جریره در لغت به معنای جنایت و گناه می‌باشد (ابن منظور، ۱۳۰۰ق، ج ۲، ص ۲۴۳) و مراد از ضمان جریره این است که دو نفر با یک‌دیگر پیمان ببندند که دیه جنایت‌های خطایی یک‌دیگر را عهده دار باشند و در مقابل با شرایطی که خواهد آمد از یک‌دیگر ارث ببرند. این عقد در قانون مجازات اسلامی مصوب ۱۳۷۰ مورد قبول واقع شده بود و تبصره ماده ۳۰۷ (ق م ا) مقرر می‌داشت: «کسی که با عقد ضمان جریره دیه جنایت دیگری را به عهده گرفته است نیز عاقله محسوب می‌شود». اما در قانون مجازات اسلامی ۱۳۹۲ این مطلب حذف گردیده است.

آن گونه که صاحب جواهر بیان می‌دارد: «در دوران جاهلیت ارث بردن از طریق ضمان جریره بوده است که اسلام نیز بر طبق آیه «و الذین عقدت ایمانکم فأتوهم نصیبهم» (نساء/۳۳) بر آن صحه گذاشته است» (نجفی، محمد حسن، جواهر الکلام، بی تا، ج ۳۹، ص ۲۵۵). البته این آیه با آیه مهاجرت (توبه/۷۲) و آیه «اولو الارحام» (انفال/۷۵) نسخ شده و با این حال اصل ارث بردن از طریق ضمان جریره بر مشروعیت خود باقی مانده است. هر چند برخی از فرق اسلامی مانند شافعی عقد ضمان جریره را به طور کلی منسوخ می‌دانند (محمدی، ۱۳۶۹، ص ۱۵۱).

در مورد مشروعیت این عقد علاوه بر آیه یاد شده، روایات فراوانی از ائمه معصومین (ع) وجود دارد که جای شبهه‌ای در آن باقی نمی‌ماند. برای نمونه به برخی از این روایات اشاره می‌شود: «قال الحذاء سألت ابا عبدالله (ع) عن رجل أسلم فتوالی رجلاً من المسلمین قال إن ضمن عقله و جنایتته ورثه؛ از امام صادق (ع) در مورد شخصی که مسلمان شده و با مسلمانی دیگر پیمان ولایت بسته است، پرسیدم: فرمود: اگر عاقله بودن او را پذیرفته و جنایت‌های او را تضمین کند، از او ارث می‌برد» (حر عاملی، ۱۳۸۸ ق،

ج ۱۷، ص ۵۴۶). یا محمد بن مسلم از امام صادق (ع) چنین نقل می کند: «من لجأ إلى قوم فأقروا بولایته کان لهم میراثه، وعلیهم معقلته؛ کسی که به قومی پناه بیاورد و به ولایت وی اعتراف کنند، از او ارث می برند» (همان، ج ۱۹، ص ۳۰۴). و یا هشام بن سالم از امام صادق (ع) چنین نقل می کند: «إذا ولی الرجل فله میراثه و علیه معقلته؛ اگر ولی شخص گردد، از او ارث می برد و عاقله او می گردد» (همان، ج ۱۷، ص ۵۴۶). از این روایت ها استفاده می شود که با پذیرش ضمان جریره، شخص جزء عاقله محسوب می شود، امری که در قانون مجازات گذشته وجود داشته، ولی در قانون موجود حذف گردیده است. البته حذف آن در قانون فعلی مانع از حکم به آن نمی شود، زیرا بر اساس اصل ۱۶۷ ق.ا. قاضی می تواند در این خصوص به فقه مراجعه نماید.

روایت ها در مورد عقد ضمان جریره بسیار زیاد است که می توان آن را متواتر دانست و بحث از کیفیت و ویژگی های تحقق این عهد و پیمان بسیار گسترده است که ما به ذکر برخی شرایط تحقق آن بسنده می کنیم:

۱- اگر طرف قرارداد آزاد باشد باید وارثی نداشته باشد و اگر عبد آزاد شده باشد باید سائبه باشد، یعنی عبدی که ولاء عتق ندارد، مانند عبدی که به خاطر کفارات و یا نذورات آزاد شده است. دلیل این مطلب این است که در عاقله باید ترتیب رعایت شود. ابتدا عصبه، سپس ولاء عتق و بعد از آن ضامن جریره و اگر هیچ کدام از این ها وجود نداشت، امام ارث می برد (طباطبائی، ۱۴۰۴ق، ج ۱۶، ص ۵۷۹). نتیجه آن که اگر مراحل قبل وجود داشته باشد، عقد ضمان جریره در هر دو قسمت، یعنی ارث بردن و پرداخت دیه جنایات باطل است. فقها بر این مسأله اجماع دارند و ظاهر ادله همین مطلب را می رساند (نجفی، ۳۹، بی تا، ص ۲۵۹).

با توجه به این که یکی از شرایط صحت ضمان جریره نبود وارث است، اگر بعد از عقد ضمان جریره، مضمون له دارای وارثی شود (برای مثال ازدواج کند و دارای بچه شود)، در مورد این که عقد باطل می شود و یا بر صحت خود باقی می ماند، صاحب مفتاح الکرامه دو وجه ذکر نموده است:

وجه نخست: بطلان عقد، زیرا شرط صحت عقد ضمان جریره نبود وارث است و فرض آن است که وارث به وجود آمده و از این رو مانع از صحت عقد می شود.

وجه دوم: باید ملاحظه شود که در هنگام مرگ طرف عقد، آیا وارث زنده است یا خیر؟ اگر وارث زنده نباشد، بنا به استصحاب عقد ضمان جریره محکوم به صحت است (حسینی العاملی، بی تا، ص ۲۰۵).

۲- ظاهر کلام اصحاب این است که این پیمان عقدی است که باید ایجاب و قبول در آن خوانده شود. البته صیغه های مختلفی برای تحقق آن ذکر شده است. به طور مثال اگر عقد دو طرفه باشد، یک طرف بگوید: «عاقدتک علی أن تنصرنی و انصرک و تمنع عنی و امنع عنک و تعقل عنی و اعقل عنک و ترثنی و ارثک» و طرف مقابل بگوید «قبلت» و اگر عقد یک طرفه باشد، ایجاب عقد توسط مضمون له به صورت زیر جاری می شود: «عاقدتک علی أن تنصرنی و تدفع عنی و تعقل عنی و ترثنی» و ضامن هم بگوید «قبلت» (همان، ص ۲۵۵).

با توجه به ماهیت و شرایط تحقق ضمان جریره روشن شد که این عقد، عقد خاصی است که تفاوت ماهوی با بیمه مسئولیت دارد، زیرا در ضمان جریره در مقابل تعهد نسبت به جنایت های شخص، ضامن جریره با شرایطی خاص - از جمله نداشتن ورثه - مستحق ارث می شود، در حالی که بیمه ربطی به ارث ندارد و از شرایط آن نداشتن ورثه نمی باشد. در نتیجه نمی توان ضمان جریره را همان بیمه مسئولیت دانست و یا از مشروعیت آن بر مشروعیت بیمه استدلال نمود.

۱-۲-۳ بیمه و هبه معوضه

برخی از فقها بیمه را با هبه معوضه قابل تطبیق دانسته اند. برای نمونه مرحوم خوئی در منهاج الصالحین اظهار می دارد که می توان تمام انواع عقد بیمه را نازل بر هبه معوضه دانست، زیرا بیمه گذار مبلغ معینی مال را به صورت اقساط به بیمه گر می دهد و در ضمن عقد، شرط می کند که اگر برایش اتفاق خاصی افتاد، بیمه گر خسارت وارد شده را جبران نماید. بنابراین تمام اقسام بیمه عقد صحیح شرعی است (خوئی، ۱۴۱۲، ج ۲،

ص ۴۰۱). نکته قابل توجه در این کلام آن است که ایشان تصریح می‌نمایند تمام انواع بیمه را می‌توان از این جهت شرعاً تصحیح نمود، لذا شامل بیمه مسئولیت در خصوص جنایت‌ها هم می‌شود. در بررسی این مسأله دو نکته را باید جستجو کنیم. نکته نخست. آیا واقعاً همه اقسام بیمه بر هبه معوضه قابل تطبیق بوده و شرایط و ماهیت هبه معوضه بر بیمه منطبق است؟ نکته دوم. آیا در خارج و در عرف، بیمه به عنوان عقد هبه انجام می‌گیرد یا خیر؟ در خصوص نکته نخست، باید گفت که فقها در تعریف هبه می‌گویند: «هبه قراردادی است که در اثر آن تملیک قطعی و غیر معلق عین به رایگان به دیگری صورت می‌گیرد و در آن قصد قربت شرط نیست» (نجفی، بی‌تا، ج ۲۸، ص ۱۵۹). اما قسمتی از هبه وجود دارد که معروف به هبه معوضه و یا مشروط است. در این قسم واهب هنگامی که مالی را می‌بخشد و آن را به تملیک دیگری در می‌آورد، شرط می‌کند که او نیز مالی را هبه کند و یا انجام فعلی را شرط نماید. در تطبیق هبه معوضه بر بیمه اشکالاتی از جمله موارد زیر شده است:

۱- حضرت امام بیمه دایم را از مصداق‌های هبه معوضه نمی‌داند، زیرا هر چند هبه معوضه آن است که در آن شرط عوض نشده باشد، ولی منافاتی هم نداشته که گیرنده هبه (متهب) عوض مالی موهوب را به هبه دهنده (واهب) بدهد، اما ملازمه‌ای بین آن‌ها وجود ندارد. در صورتی که در بیمه از نظر طرفین قرارداد ملازمه‌ای بین پرداخت اقساط و مبلغ بیمه وجود دارد، یعنی با پرداخت اقساط از طرف بیمه‌گذار، بیمه‌گر نیز ملزم به پرداخت خسارت می‌شود و بدون اخذ اقساط بیمه تعهدی را بر عهده نمی‌گیرد و در نتیجه بین عمل طرفین ملازمه وجود دارد (خمینی، ۱۳۹۰، ق، ج ۲، ص ۶۰۹).

۲- در هبه پس از قبض مال موهوب، متهب مخیر بین رد مال و عوض است ولی در بیمه چنین نیست، زیرا وجوه پرداختی بیمه‌گذاران جزء اموال بیمه‌گر (شرکت بیمه) می‌گردد و دیگر قابل استرداد نیست (عرفانی، ۱۳۷۱، ص ۱۴۵).

با چشم‌پوشی از اشکالات پیش گفته، در ارتباط با نکته دوم باید یادآور شد که در عرف معاصر، بیمه هرگز به عنوان هبه یا بخشش تلقی نمی‌شود؛ بلکه ماهیتی مستقل از هبه دارد. بنابراین، چنانچه بتوان برای صحت بیمه به عنوان یک عقد مستقل دلیل اقامه

کرد، تمامی اشکالات وارد بر تطبیق آن با دیگر عقود خودبه خود مرتفع می گردد. با این حال، فقیهانی که عقود را توقیفی می دانند، ناگزیرند برای تصحیح عقد بیمه، آن را ذیل یکی از عقود معین تحلیل کنند. افزون بر ضمان و هبه، راه های دیگری مانند صلح، جعاله، مضاربه و موارد مشابه نیز برای تصحیح عقد بیمه پیشنهاد شده است؛ اما هر یک با اشکالات خاصی مواجه اند که به دلیل پرهیز از اطاله ی بحث، از طرح آن ها خودداری شده و در ادامه، بررسی بیمه به عنوان عقدی مستقل دنبال می شود.

۱-۳ بیمه عقدی مستقل

هر چند برخی از فقها قائل به حصری بودن و توقیفی بودن معاملات شده اند، ولی دلیلی بر حصری بودن معاملات و عقود وجود ندارد، بلکه با توجه به اطلاقات و عمومات ادله می توان صحت هر عقدی را استدلال نمود. به تعبیری می توان گفت که اصل در عقود و معاملات صحت است، مگر آن که فساد آن معامله به دلیل خاص روشن شود. در قرآن این اصل به صورت کلی بیان شده است: «یا ایها الذین آمنوا اوفوا بالعقود». (مائده/۱) هم چنین آیه «لا تأکلوا اموالکم بینکم بالباطل إلا أن تكون تجارة عن تراض» (نساء/۲۹) دلالت بر این مطلب دارد.

علاوه بر آیه های قرآن در احادیث هم این اصل کلی وجود دارد. به طور مثال پیامبر اکرم فرموده اند: «المؤمنون عند شروطهم». (حر عاملی، ۱۳۸۸، ج ۱۲، ص ۳۵۳) در این جا شرط همان قرارداد است؛ یعنی مسلمانان هر تعهدی که بکنند از آن تخلف نمی کنند. بنابراین بیشتر نویسندگان در مورد بیمه آن را عقدی مستقل قلمداد کرده اند (خمینی، ۱۳۹۰، ج ۲، ص ۶۰۹؛ مطهری، ۱۳۶۱، صص ۱۸-۱۹؛ عرفانی، ۱۳۷۱، صص ۲۴۵-۲۵۱؛ ابراهیمی، ۱۳۷۵، صص ۲۵-۲۶؛ جمالی زاده، ۱۳۸۰، صص ۲۸۲-۳۱۴). از ظاهر متن ماده (۱) قانون بیمه هم چنین برداشت می شود که از دید قانون گذار بیمه عقدی مستقلی است. نتیجه آن که بر اساس اصل توقیفی نبودن عقود، عقد بیمه عقدی مستقل و مبتنی بر رضایت طرفین است. از این رو ضرورتی ندارد که برای تصحیح این عقد، آن را جزء یکی از عقدهای طرح شده پیشین بدانیم.

۴-۱ شرایط تحقق عقد بیمه

مرحوم حضرت امام در تحریر الوسیله پس از ذکر شروط کلی عقد مانند صیغه، شرایط موجب (بلوغ، عدم حجر، اختیار و قصد) شش شرط برای عقد بیمه ذکر می نمایند:

۱) مشخص کردن «مؤمن علیه» یعنی چیزی که بیمه شده مال، مریضی و یا مانند آن است. در حقیقت بدین وسیله نوع بیمه مشخص می شود که چنان که گذشت انواع مختلفی دارد.

۲) مشخص کردن دو طرف قرارداد.

۳) مشخص کردن مبلغی که بیمه گذار به بیمه گر می پردازد.

۴) مشخص کردن نوع خطری که موجب خسارت می شود؛ مانند آتش سوزی، غرق شدن، سرقت، مریضی، وفات و مانند آن.

۵) مشخص کردن اقساطی که بیمه گذار باید مبلغ را بدهد و همچنین زمان پرداخت اقساط اگر بناست به صورت قسطی پرداخت شود.

۶) مشخص کردن ابتدا و انتهای زمان بیمه (خمینی، ۱۳۹۰ ق، ج، ۲ ص ۶۰۹).

۵-۱ بررسی برخی شبهه های مرتبط با ماهیت بیمه

در مورد عقد بیمه شبهه های فراوانی مطرح شده است که برای بررسی آنها باید به کتاب های تفصیلی در این زمینه مراجعه نمود. با این حال در این جا برخی از شبهه های مهم و مطرح در این مورد را بررسی می نمائیم.

۱-۵-۱ نامعلوم بودن یکی از عوضین

یکی از شبهه ها در مورد عقد بیمه این است که در معامله باید عوض و معوض معلوم باشد، این در حالی است که در بیمه، پول بیمه گذار به عنوان یکی از طرف ها معلوم بوده، ولی طرف دیگر مجهول می باشد، زیرا مشخص نیست که آیا در این مدت خسارتی بر بیمه گذار وارد می شود یا نه و اگر وارد شده به چه میزان می باشد؟. در نتیجه چنین معامله ای باطل بوده و بسیار شباهت به قمار دارد.

در پاسخ به این شبهه باید گفت که در واقع پولی که بیمه گر و یا مؤسسه بیمه می دهد طرف معامله نیست، بلکه چیزی که از طرف بیمه گر به بیمه گزار داده می شود نفس تأمین است و همان تأمین و تعهد نسبت به جبران خسارت احتمالی است که ارزش دارد و این امر مشخص است (مطهری، ۱۳۶۱، ص ۲۸).

۱-۵-۲ شباهت بیمه با قمار

شبهه دیگر شباهت بیمه با قمار است. این در حالی است که تفاوت بیمه با قمار بسیار روشن بوده و این دو از جهات متعددی با هم متفاوت هستند؛ از جمله این که وقوع خطراتی که شخص بیمه شده خود را از آن ها حفظ می کند، به بیمه شدن و یا نشدن او بستگی ندارد. این در حالی است که در قمار خطر خسارت مالی که قمار باز با شرط بندی خود را در معرض آن قرار می دهد، از ابتدا اگر خودش اراده می کرد قابل اجتناب بود. تفاوت اساسی در میان قمار و بیمه در چشم داشت منفعت است. نفع حاصل از پیروزی، انگیزه قمار را ایجاد می کند، در حالی که در بیمه شخص متوقع است که در مقابل زیان های اندوه بار ناشی از حوادث پر بیم و خطر خود را تحت حمایت قرار دهد (صدیقی، ۱۳۷۱، صص ۴۱-۴۳).

۱-۵-۳ غرری بودن عقد بیمه

با توجه به مطالب فوق می توان پاسخ شبهه ای دیگر در مورد بیمه را داد که آن را معامله غرری می خوانند، زیرا اگر مراد از غرر جهل باشد، چنان که گفتیم جهل و غرری در عوضین معامله نیست و اگر مراد ضرر باشد ضرر هم وجود ندارد، زیرا صرف تأمین و آرامش خاطر برای بیمه گذار مورد منفعتی است که عاید او می شود، حتی اگر چیزی توسط شرکت بیمه پرداخت نگردد.

بیمه به عنوان مسئول پرداخت دیه

با توجه به انواع مختلف جنایت (عمد، شبه عمد، خطای محض) پرسشی که مطرح می‌شود، این است که بیمه در کدام قسم از موارد جنایت، می‌تواند پرداخت کننده دیه باشد. برای روشن شدن مطلب هر قسم را جداگانه مورد بررسی قرار می‌دهیم.

۱-۲ مسئولیت بیمه در جنایت عمدی

بر طبق فقه و قانون مسئول پرداخت دیه در جنایت‌های عمدی شخص جانی است، اما آیا جانی می‌تواند در چنین مواردی مسئولیت را به بیمه منتقل نماید. برخی با مقایسه بیمه با نهاد عاقله معتقدند که تنها خطرهای و خسارت‌های غیرعمد و ناشی از خطا و قصور، بیمه پذیر است و خسارتی که از قصد و عمد بیمه گذار ناشی شده باشد، از ناحیه بیمه گر جبران نمی‌شود و بیمه گر هیچ گونه تعهدی در آن موارد ندارد. علت چنین تصمیمی هم در نظام عاقله و هم در نظام بیمه‌ای روشن است، زیرا اگر تقصیر و جنایت عمدی بیمه گذار، بر عهده بیمه پذیر باشد، در جامعه نابسامانی و ارتکاب جنایت رواج می‌یابد و جانی احساس می‌کند در قبال جنایت‌های خود مسئولیتی ندارد» (جمالی زاده، ۱۳۸۰، ص ۸۰).

اصل عقلایی بودن عقد بیمه از ناحیه بیمه گر نیز اقتضا می‌کند که در موارد عمدی مسئولیت را قبول نکند و می‌توان گفت مسئولیت بیمه در موارد عمدی با فلسفه هدف بیمه سازگار نیست، زیرا هدف از بیمه ایجاد امنیت خاطر برای بیمه گذار در مورد خطرهای احتمالی پیش روی اوست، نه آرامش خاطر برای انجام جنایت و به همین دلیل است که قانون گذار در خصوص بیمه مسئولیت (شخص ثالث) در ماده ۱۵ قانون بیمه شخص ثالث تصریح می‌کند که یکی از مواردی که بیمه گر می‌تواند به قائم مقامی زیان دیده از طریق مراجع قانونی برای بازیافت تمام یا بخشی از وجوه پرداخت شده به شخصی که موجب خسارت شده است مراجعه کند، اثبات عمد مسبب در ایجاد حادثه نزد مراجع قضائی است. بنابراین بر مبنای حفظ نظم عمومی و تشویق نشدن مرتکبین به جنایت عمدی، غیر عقلایی بودن عقد بیمه در جنایت عمدی، اصل منع انتفاع از بزه عمدی و

ماهیت اتفاقی بودن ریسک بیمه‌ای، باید گفت حتی در مواردی که از اساس جنایت عمدی قصاص ندارد و بحث دیه مطرح است (مانند موارد مشمول ماده ۳۰۱ ق.م.ا) نیز نمی‌توان مجوز قرارداد بیمه در جنایت عمدی را صادر نمود.

۲-۲ مسئولیت بیمه در جنایت‌های شبه عمد

مسئول پرداخت دیه در چنین مواردی نیز جانی می‌باشد، ولی از آن‌جا که همراه با قصد جنایت نیست، مشکلات مطرح شده در جنایت‌های عمدی در این‌جا وجود ندارد. بنابراین مهم‌ترین مورد مسئولیت بیمه در پرداخت دیه مرتبط به جنایت‌های شبه عمد ناشی از حوادث رانندگی است که بر طبق ماده ۲ قانون بیمه اجباری مسئولیت دارندگان وسایل نقلیه موتوری زمینی در مقابل شخص ثالث، کلیه دارندگان وسایل نقلیه موضوع این قانون مکلفند، وسایل نقلیه خود را در قبال خسارت بدنی و مالی که در اثر حوادث وسایل نقلیه مذکور به اشخاص ثالث وارد می‌شود، بیمه کنند.

۳-۲ مسئولیت بیمه در جنایت‌های خطای محض

مطابق ماده ۴۶۳ ق.م.ا در جنایت خطای محض در صورتی که جنایت با بینه، قسامه و یا علم قاضی ثابت شود، پرداخت دیه برعهده عاقله است و طبق ماده ۴۷۰ ق.م.ا با نبود عاقله و یا به دلیل عدم تمکن مالی وی، دیه توسط مرتکب و در صورت عدم تمکن از بیت المال پرداخت می‌شود. در مورد قبلی بیمه جانشین شخص جانی بود، اما آیا بیمه می‌تواند جانشین مسئولین دیگر پرداخت دیه مانند عاقله و یا بیت المال باشد. در مورد جانشینی بیمه نسبت به عاقله باید گفت که نهاد عاقله، نهادی پویا و دائمی است که منحصر به صدر اسلام نبوده، از این‌رو نمی‌توان هم‌چون برخی مدعی شد که با وجود نظام‌های بیمه در عصر حاضر نیازی به وجود نهاد عاقله نیست (میر محمد صادقی، ۱۳۸۶، ص ۲۲۹)، بلکه نهاد عاقله هم‌چنان پابرجاست (صادقی، ۱۳۸۹، صص ۲۶۷-۲۹۴). ولی مسأله این است که آیا مانعی دارد که در جنایت خطای محض، به جای مراجعه به عاقله و مسئول شناختن آن‌ها، بر طبق قرارداد بیمه، بیمه‌گر را مسئول پرداخت دیه بدانیم؟ به نظر می‌رسد پاسخ به این پرسش مبتنی بر این مطلب است که آیا خود جانی در چنین

مواردی می‌تواند به جای عاقله پرداخت دیه نماید؟ اگر جواب مثبت باشد - حتی اگر قائل شویم که پرداخت دیه ابتداءً بر عهده عاقله می‌آید - در این صورت منعی در انتقال چنین حقی به طرف قرارداد خود، یعنی شرکت بیمه نیست. از این رو شخص می‌تواند حتی در جنایت‌های خطای محض از بیمه استفاده کند. اما اگر قائل شویم با وجود عاقله، شخص جانی نمی‌تواند خود دیه را پرداخت نماید، نتیجه آن می‌شود که شرکت بیمه هم که طرف قرارداد با شخص جانی است، نمی‌تواند مسئول پرداخت دیه باشد و تنها مسئول پرداخت دیه در چنین جنایت‌هایی عاقله خواهد بود. با تأمل در ادله مسئولیت عاقله و هم چنین کلام فقها به نظر می‌رسد منعی در پرداخت دیه توسط شخص جانی در صورت تمکن و رضایت وجود ندارد، در نتیجه چنین امری را می‌تواند به طرف قرارداد خود یعنی شرکت بیمه منتقل نماید. لذا از این راه می‌توان حتی در جنایت‌های خطای محض بر طبق قرارداد، بیمه را مسئول دانست و با توجه به مشکلات نهاد عاقله در عصر حاضر مسئولیت را به بیمه منتقل نمود. اما در مورد بیت المال در برخی موارد هم چون مشخص نبودن قاتل که بحث جانشینی بیمه اصلاً مطرح نمی‌گردد، زیرا جانی مشخص نیست، ولی در برخی موارد مانند موردی که جانی مرتکب قتل خطای محض شده و عاقله ندارد، همانند عاقله منعی در انتقال مسئولیت به بیمه نیست.

با توجه به مطالب فوق می‌توان گفت در غیر از جنایت‌های عمدی در تمامی موارد امکان مسئولیت بیمه و جانشینی آن به جای دیگر مسئولان پرداخت دیه وجود دارد و با در نظر گرفتن این امر که پرداخت دیه توسط بیمه دارای فواید و مصالحی هم برای جانی و هم برای بزه‌دیده و یا ولی دم دارد، زیرا وصول دیه راحت‌تر است، باید به این سمت گام برداشت که در تمام موارد مسئولیت را به بیمه منتقل نمود. حتی شاید به توان گفت که در جنایت‌های عمدی هم امکان چنین امری توجیه پذیر باشد، زیرا اگر ما عقد بیمه را قراردادی بین دو طرف بدانیم، این قرارداد تابع توافق طرفین است و به نظر می‌رسد مشکلی در توافق دو طرف بر مسئولیت بیمه نسبت به پرداخت دیه در جنایت‌های عمدی هم نباشد، زیرا بر طبق نظر صحیح دیه کیفر نیست، بلکه تنها جبران خسارت می‌باشد (صادقی، ۱۳۸۹، صص ۲۶۷-۲۹۴) و اشکالی در جبران این خسارت توسط بیمه نیست و

تنها مشکل پیش رو اشکال غیر عقلایی بودن این عقد از طرف بیمه است و هم‌چنین رواج جنایت به خاطر آرامش خاطر جانی نسبت به پرداخت دیه است. نسبت به اشکال اول (غیر عقلایی بودن مسئولیت بیمه گر در موارد عمدی) باید گفت این اشکال در خیلی از موارد وارد است، برای مثال در بیمه اموال نسبت به حریق، عقلایی نیست که بیمه گر مسئول پرداخت خسارت نسبت به حریق عمدی توسط خود بیمه گذار باشد، چون این خطر برای بیمه گر وجود دارد که بیمه گذار برای دستیابی به مبلغ بیمه عمداً مال خود را آتش بزند. اما در مورد پرداخت دیه مطلب به این روشنی نیست، زیرا در موارد جنایت‌های عمدی از آن جهت که کیفر اولیه جانی عمدی، قصاص می‌باشد، این خطر برای بیمه گر وجود ندارد که جانی برای دریافت دیه کسی را بکشد، چون که در صورت کشتن عمدی دیگری، احتمال قصاص او وجود دارد و اگر قاتل با ولی دم بر سر دیه به توافق برسد، به نظر می‌رسد اشکالی در پرداخت دیه توسط طرف قرارداد جانی؛ یعنی بیمه، وجود نداشته باشد. هم‌چنین نسبت به اشکال دوم هم همین امر مطرح است، زیرا چون احتمال قصاص جانی عمدی وجود دارد، صرف پرداخت دیه توسط بیمه باعث رواج جنایت نخواهد شد، چون ترس از قصاص هنوز مانع جدی برای ارتکاب جنایت است. با توجه به این مطالب قانون‌گذار می‌تواند در جهت بیمه مسئولیت حتی در جنایت‌های عمدی گام بردارد و با وضع قوانین دقیق و سنجیده مانع از سوء استفاده‌های احتمالی گردد. البته این مطلب در حد نظریه‌ای است که باید در اطراف آن تأمل و دقت بیشتری شود. به طور مثال مواردی که قاتل از قبل با اولیای دم توافق کرده است و به آن‌ها وعده پرداخت دیه توسط بیمه را داده، نباید مشمول پرداخت گردد.

احکام پرداخت دیه توسط بیمه

پس از بررسی ماهیت عقد بیمه و اثبات استقلال آن و طرح بیمه به عنوان مسئول پرداخت دیه، در این گفتار برخی از احکام بیمه و بحث‌های مرتبط به پرداخت دیه توسط بیمه را مطرح می‌کنیم.

۳-۱ رجوع بیمه گر به جنایت کار

آیا پس از این که بیمه گر بر طبق قرارداد، دیه را به بزه دیده و یا ولی دم پرداخت نمود، حق دارد به جانی مراجعه کند و مبلغ را از او بگیرد؟ پاسخ واضح است. همان طور که فقها بیان نموده اند عقد بیمه عقدی لازم است (مطهری، ۱۳۶۱، ص ۲۰) که در صورت تحقق آن حق بازگشت از سوی هیچ طرف نیست، لذا اگر بیمه گذار بر طبق توافق عمل نموده است، بیمه گر نیز باید بر تعهد خود پا بر جا باشد و پس از پرداخت دیه به اولیای دم حق رجوع به جانی را ندارد.

ممکن است در خود قرارداد مواردی باشد که چنین حقی برای بیمه گر قرار داده شده باشد و لذا این امر تابع قرارداد است. مطابق ماده ۱۵ قانون بیمه اجباری دارندگان وسایل نقلیه در موارد متعددی هم چون ارتکاب عمدی، رانندگی در حال مستی و فاقد گواهینامه بودن مسبب، امکان رجوع بیمه گر به جانی وجود دارد.

۳-۲ فسخ یک طرفه قرارداد بیمه

این مسأله هم دایر مدار لازم بودن عقد بیمه است. عقدی که لازم باشد پس از تحقق قابل فسخ توسط یک طرف قرارداد نمی باشد، مگر این که در خود قرارداد مواردی و شرایطی برای فسخ ذکر شده باشد که بر طبق اختیار شرط می توان معامله را فسخ نمود. در عقد بیمه نیز به دلیل لازم بودن آن هیچ طرف قرارداد نمی تواند خودسرانه قرارداد را فسخ نماید، مگر بر طبق شرایط موجود در خود قرارداد و قانون بیمه. البته مواردی وجود دارد که در قانون بیمه حق فسخ برای بیمه گر یا بیمه گذار تعیین شده است.

۳-۳ مسئول تعیین نوع دیه

فقها برای دیه کامل شش نوع ذکر نموده و برآنند که جانی مخیر است که هر نوع را خواست بپردازد و برخی در این خصوص ادعای اجماع کرده اند (سبزواری، بی تا، ج ۲۹، ص ۷۴). اما مشکلی که در مورد مسئولیت بیمه گر مطرح می شود این است که اگر مسئول پرداخت دیه بیمه باشد، آیا باز هم جانی مخیر در تعیین نوع دیه می باشد و

آیا می‌تواند نوع گران‌تر را تعیین کند. مشکل وقتی جدی می‌شود که در مواردی جانی با اولیای دم بر سر نوعی از دیه به توافق می‌رسند، آیا بیمه گر ملزم به پرداخت آن نوع می‌باشد. بدیهی است چون بیمه عقدی مستقل است، تمام این مسائل تابع عقد بیمه و نحوه توافق بین بیمه گر و بیمه گذار است. یکی از محققان در جواب این پرسش بیان می‌دارند: «در حال حاضر رویه بیمه گران آن است که مبنایی برای انتخاب نوع دیه قرار نمی‌دهند، بلکه سقف تعهد خود را در قرارداد مشخص می‌کنند و زمانی که حکم دادگاه به دست ایشان رسید تشکیل پرونده داده و اگر مبلغی که در حکم دادگاه تعیین شده است کم‌تر از مبلغ تعهد بیمه گر باشد، آن را می‌پردازند و اگر بیشتر از آن باشد فقط تا سقف تعهد را می‌پردازند و پرداخت بقیه آن بر عهده شخص محکوم است. بنابراین انتخاب جانی، تأثیری در تعهد بیمه گر ندارد، مگر این که مقدار انتخاب شده کم‌تر از تعهد بیمه گر باشد. در این صورت اگر جانی نوع گران‌تر را انتخاب کرده باشد، بیمه گر باید همان مبلغ را بپردازد؛ مگر این که توافق آن دو به نحو دیگری باشد. پیامد منفی این شیوه آن است که ممکن است جانی و اولیای دم توافق کنند و نوع گران‌تر را انتخاب نمایند و مازاد از قیمت نازل‌تر را میان خود تقسیم کنند» (زراعت، ۱۳۷۹، ج ۱، ص ۱۸۹). برای جلوگیری از این مشکل به نظر می‌رسد روش مناسب‌تر آن است که بیمه گر با تعیین سقفی برای پرداخت دیه در تمام موارد یک نوع - که معمولاً ارزان‌ترین انواع است - را مشخص کند و در تمام موارد چه دیه کامل و چه کمتر، بر طبق آن عمل شود و این منافاتی با حق انتخاب جانی نسبت به تعیین نوع دیه ندارد، زیرا خود جانی بر طبق این قرارداد نوع دیه را انتخاب نموده است.

۳-۴ روش‌های گسترش مسئولیت بیمه در پرداخت دیه

امروزه با گسترش حوادث ناشی از وسایل نقلیه و دیگر مظاهر زندگی صنعتی، جنایت‌های منجر به پرداخت دیه افزایش یافته است و در بسیاری موارد به دلیل ناتوانی بزه کار از پرداخت دیه، او راهی زندان شده و پیامدهای سوء مادی، معنوی و حیثیتی زندان گریبان گیر بسیاری از این اشخاص شده است. با توجه به این که پرداخت دیه

راحت‌ترین راه و مناسب‌ترین روش برای بزه‌کار و ولی دم می‌باشد و با توجه به این که ثابت کردیم بیمه در تمام موارد امکان‌جانشینی به عنوان مسئول پرداخت دیه را دارد، باید در جهت گسترش مسئولیت بیمه گام برداشت. البته اقدام‌هایی در این زمینه انجام گرفته ولی برای تحقق کامل این امر نیاز به تلاش‌های بیشتر و اقدام‌های گسترده‌تری است. برخی از این راه‌ها و شیوه‌ها را در ادامه بررسی می‌کنیم.

۴-۳-۱ نظارت و کنترل بیمه اجباری

هرچند قانون‌گذاری در حوزه بیمه اجباری با تصویب «قانون بیمه اجباری مسئولیت مدنی دارندگان وسایل نقلیه موتوری زمینی در مقابل شخص ثالث» در سال ۱۳۴۷ آغاز شد و قانون جدید سال ۱۳۹۵ بسیاری از کاستی‌های قبلی را برطرف کرد، اما اجرای عملی آن تا سال‌های اخیر به‌طور جدی دنبال نمی‌شد. حتی امروز نیز شمار قابل توجهی از رانندگان با وسیله نقلیه فاقد بیمه‌نامه در حال تردد هستند که این امر، کارآمدی نظام جبران خسارت و مسئولیت مدنی را با چالش مواجه می‌کند.

به نظر می‌رسد تقویت نظارت انتظامی در این حوزه ضروری است و نباید تنها به اعمال جریمه برای همراه نداشتن بیمه‌نامه اکتفا شود. برای نمونه، می‌توان نصب برچسب یا علامت مشخصه بیمه‌نامه را برای همه وسایل نقلیه، همانند پلاک، الزامی کرد تا وضعیت بیمه بودن یا نبودن وسیله به‌طور واضح برای مأموران و حتی سایر شهروندان قابل تشخیص باشد

۴-۳-۲ صندوق تأمین خسارت‌های بدنی

مطابق ماده ۲۱ قانون بیمه اجباری، در مواردی مانند فقدان یا انقضای بیمه‌نامه، بطلان قرارداد بیمه، یا شناخته نشدن وسیله نقلیه مسبب حادثه، جبران خسارت‌های بدنی بر عهده صندوق مستقلی به نام «صندوق تأمین خسارت‌های بدنی» قرار می‌گیرد. فلسفه پیش‌بینی این صندوق، ایجاد یک پشتوانه عمومی برای حمایت از زیان‌دیدگانی است که به علت نبود بیمه‌نامه یا فرار و ناشناخته ماندن مقصر، امکان استیفای حق خود از طریق بیمه‌گر را ندارند. در واقع، قانون‌گذار با ایجاد صندوق مزبور کوشیده است خلأهای موجود در

نظام جبران خسارت را پر کرده و مانع از سرگردانی و بی‌پناهی زیان‌دیدگان در چنین وضعیت‌هایی شود.

با این حال، اجرای عملی این مقررره همواره با چالش‌هایی همراه بوده است. گزارش‌های میدانی و رویه عملی نشان می‌دهد که صندوق در بسیاری از موارد با تأخیر وارد عمل می‌شود یا فرایندهای اجرایی آن به گونه‌ای نیست که بتواند به سرعت مانع تحمیل مسئولیت کیفری یا مالی بر مالکان وسایل نقلیه فاقد بیمه گردد. از این رو، متأسفانه همچنان در برخی موارد شاهد زندانی شدن صاحبان وسایل نقلیه بدون بیمه‌نامه هستیم؛ امری که با هدف حمایتی قانون و فلسفه وجودی صندوق سازگار نبوده و ضرورت بازنگری در نحوه اجرای مقررات مربوط به آن را برجسته می‌سازد.

۴-۳-۳ تشکیل قرارداد بیمه پس از حادثه

بسیاری از اشخاص در سال‌های متمادی وسیله نقلیه خود را در شرکتی بیمه نموده ولی حادثه زمانی رخ می‌دهد که شخص از اتمام بیمه خود آگاه نبوده و آن را فراموش نموده است. نتیجه آن که چنین شخصی محکوم به پرداخت دیه سنگین می‌شود و چون وسیله‌اش بیمه نیست باید روانه زندان گردد. آیا راه حلی برای جلوگیری از زندانی شدن این اشخاص وجود ندارد؟ البته ما مدافع سهل‌انگاری در امر بیمه نمودن وسایل نیستیم، ولی در مواردی به دلایل مختلفی هم‌چون مشکلات مادی و... تمدید بیمه به تأخیر می‌افتد و از قضا حادثه‌ای در همین مدت رخ می‌دهد. به نظر می‌رسد این پیشنهاد راه گشاست که شرکت بیمه مذکور موظف باشد وسیله شخص را بعد از حادثه بیمه نموده و مسئولیت پرداخت دیه را قبول نماید و در مقابل با دریافت مبلغ بیشتری از مشتری سابق خود و تعهد مشتری به بیمه کردن وسیله در چند سال متوالی در آن شرکت مشکل حل شود. می‌توان با محاسبه‌های دقیق و برنامه ریزی مناسب هم جلو ضرر شرکت‌های بیمه را گرفت و هم از روانه شدن این اشخاص به زندان جلوگیری نمود و هم منفعت مصیبت دیدگان و اولیای دم را تأمین کرد.

حتی در مورد کسانی که وسیله آن‌ها سابقه بیمه ندارد و یا زمان زیادی از بیمه نامه قبلی گذشته است نیز می‌توان تدابیری اندیشید. به طور مثال شرکت‌های بیمه با بیمه کردن وسیله این اشخاص مسئولیت پرداخت دیه را قبول کنند و در مقابل بیمه گذار مثلاً ماهانه مبلغی را به شرکت بیمه پرداخت نماید تا در طول چند سال هم مقدار دیه به شرکت بیمه مسترد شود و هم سود معقول عاید شرکت بیمه گردد و از طرفی مشکل پرداخت دیه نیز حل گردد. در این صورت شرکت بیمه برای جلوگیری از ضرر و تضمین تعهد بیم گذار به شرکت می‌تواند از وثیقه استفاده نماید.

۴-۳-۴ گسترش بیمه خصوصی

کشور ما همانند بسیاری از کشورهای جهان در سال‌های اخیر مسیر خصوصی‌سازی را در حوزه‌های اقتصادی و خدماتی در پیش گرفته است. یکی از عرصه‌های مهم این فرایند، صنعت بیمه است که شرکت‌های خصوصی متعددی در آن شکل گرفته‌اند و سهم قابل توجهی از بازار بیمه را به خود اختصاص داده‌اند. با این حال، ظرفیت قابل ملاحظه‌ای برای توسعه فعالیت این شرکت‌ها و ایجاد تنوع در محصولات بیمه‌ای همچنان وجود دارد.

گسترش بیمه خصوصی از یک سو موجب رقابت سازنده میان شرکت‌ها در جهت ارائه خدمات بهتر و جذب بیشتر مشتری می‌شود و از سوی دیگر، با افزایش کارایی و نوآوری در نظام بیمه، زمینه را برای تدوین قوانین و مقررات جامع‌تر و روزآمدتر فراهم می‌سازد. بنابراین، حمایت قانون‌گذار و نهادهای نظارتی از این روند، می‌تواند در بلندمدت به نفع گسترش فرهنگ بیمه، کاهش اتکای مالی دولت و افزایش پوشش‌های بیمه‌ای در سطح جامعه بینجامد.

۴-۳-۵ گسترش بیمه به دیگر قتل‌ها؛ خطای محض و عمد

با توجه به مباحث پیش گفته، شرکت بیمه می‌تواند در نظام جبران خسارت‌های بدنی، به عنوان جانشین سایر مسئولان پرداخت دیه، از جمله عاقله و بیت‌المال ایفای نقش نماید. این جانشینی، به‌ویژه در موارد قتل خطای محض، با فلسفه حمایتی بیمه و هدف

قانون‌گذار در تضمین جبران خسارت زیان‌دیدگان سازگار بوده و می‌تواند موجب انتظام بخشی و کارآمدی بیشتر نظام پرداخت دیه گردد.

افزون بر این، حتی در قتل‌های عمدی نیز می‌توان با پیش‌بینی سازوکارهای قانونی دقیق و وضع مقررات بازدارنده، به منظور جلوگیری از سوءاستفاده‌های احتمالی، شرکت بیمه را در چارچوبی مشخص مسئول پرداخت دیه دانست. بدیهی است که تحقق چنین امری مستلزم تدوین ضوابط شفاف و نظارت مؤثر است تا ضمن حفظ اهداف کیفری و بازدارندگی مجازات، اصل جبران خسارت زیان‌دیدگان نیز به نحو مطلوب تأمین شود.

۴-۵-۶ گسترش پرداخت دیه باتساوی بیمه زن و مرد

یکی از مباحث مهم در حوزه بیمه، موضوع تساوی پوشش بیمه‌ای زنان و مردان است. در نگاه نخست ممکن است برخی این امر را خلاف شرع بدانند؛ زیرا مطابق حکم مشهور فقهی، دیه زن در برخی موارد نصف دیه مرد است. با این حال، در مقام پاسخ باید توجه داشت که تحقق این تساوی نیازمند پذیرش فقهی برابر بودن دیه زن و مرد نیست (صانعی، ۱۳۸۴، ص ۸۰). بلکه چون قرارداد بیمه، توافقی خصوصی میان بیمه‌گذار و شرکت بیمه است، هیچ منع شرعی وجود ندارد که شرکت بیمه - بر اساس تعهد قراردادی - دیه زن را به میزان دیه مرد پردازد، حتی اگر از جهت فقهی به تفاوت دیه زن و مرد قائل باشیم.

بر همین مبنا، قانون‌گذار نیز در راستای حمایت از بزه‌دیدگان و توسعه عدالت جبرانی، در تبصره ماده ۵۵۱ قانون مجازات اسلامی مقرر کرده است که در تمام جنایت‌هایی که بزه‌دیده مرد نیست، تفاوت دیه تا سقف دیه مرد از طریق صندوق تأمین خسارت‌های بدنی پرداخت شود. این رویکرد نشان می‌دهد که نظام حقوقی کشور، بدون تغییر حکم شرعی تفاوت دیه، سازوکاری عملی برای تأمین تساوی در پرداخت خسارت از مسیر بیمه و صندوق حمایتی ایجاد کرده است.

نتیجه گیری

۱- **اعتبار عقد بیمه به عنوان عقد مستقل:** بررسی های این پژوهش نشان داد که هرچند عقد بیمه در صدر اسلام سابقه ای نداشته و تحت هیچ یک از عقود معین فقهی قابل طبقه بندی نیست، اما با توجه به عمومات و اطلاقات ادله صحت عقود، می توان آن را به عنوان عقدی مستقل و معتبر پذیرفت. در نتیجه، ضرورتی برای الحاق بیمه به عقود معین وجود ندارد و فقه اسلامی ظرفیت پذیرش این نهاد جدید را در چارچوب قواعد عامه داراست.

۲- **انتقال مسئولیت پرداخت دیه در جنایات های شبه عمد:** بر اساس ماهیت و کارکرد قرارداد بیمه، مسئولیت پرداخت دیه در جنایات های شبه عمد - از جمله حوادث رانندگی - به بیمه گر منتقل می شود. این موضوع علاوه بر کاهش فشار مالی از مقصر حادثه، در انتظام بخشی به نظام جبران خسارت نیز نقش مهمی ایفا می کند.

۳- **امکان گسترش مسئولیت بیمه به خطای محض و حتی عمد:** بیمه در تمامی جنایات غیر عمدی، اعم از شبه عمد و خطای محض، قابلیت کامل برای برعهده گرفتن مسئولیت پرداخت دیه دارد؛ زیرا در این موارد نه قصد جنایت وجود دارد و نه موانع عقلایی و فقهی مطرح در قتل عمد جریان می یابد، و حتی در خطای محض نیز با امکان پرداخت دیه توسط خود جانی، انتقال مسئولیت به بیمه از طریق قرارداد بلاشکال است. در مقابل، در جنایت عمدی اصل بر عدم مسئولیت بیمه است؛ با این حال، با توجه به ماهیت جبرانی دیه و وجود مانعی جدی مثل احتمال قصاص، برخی دیدگاه ها امکان بررسی نظری بیمه پذیری آن را در صورت وضع مقررات سخت گیرانه محتمل دانسته اند. بنابراین به جز جنایت عمد، در سایر انواع جنایت پذیرش مسئولیت بیمه از نظر فقهی و حقوقی قابل توجیه و در جهت تسهیل جبران خسارت و حمایت از بزه دیده سودمند است.

۴- **ضرورت تقویت نقش بیمه در نظام جبران دیه:** افزایش حوادث رانندگی منجر به فوت و مشکلات مرتبط با پرداخت دیه، که در بسیاری موارد منجر به بازداشت مقصران می شود، اهمیت تقویت نقش بیمه در این حوزه را برجسته کرده است. از این رو،

راهکارهایی همچون گسترش بیمه اجباری، تقویت صندوق تأمین خسارت‌های بدنی، امکان تشکیل قرارداد بیمه پس از حادثه، توسعه بیمه خصوصی و یکسان‌سازی پوشش بیمه‌ای زن و مرد می‌تواند در ارتقای عدالت جبرانی و کارآمدی نظام پرداخت دیه مؤثر باشد.

تعارض منافع

تعارض منافع وجود ندارد.

ORCID

Ali Sadeghi

<https://orcid.org/0009-0004-4786-6714>

منابع

- ابراهیمی، محمد حسین، (۱۳۷۵) بیمه و تأمین اجتماعی از دیدگاه اسلام، چاپ اول، تهران، کویر.
- ابن منظور، محمد بن مکرم، (۱۳۰۰ق)، لسان العرب، جلد ۱۸، چاپ اول، بیروت، دار صادر.
- جعفری لنگرودی، محمد جعفر، (۱۳۶۳) دائرة المعارف علوم اسلامی قضائی، جلد ۲، چاپ اول، تهران، گنج دانش.
- جمالزاده، احمد، (۱۳۸۰) بررسی فقهی عقد بیمه، چاپ اول، قم، بوستان کتاب.
- حر عاملی، محمد بن حسن، (۱۳۸۸ق) وسائل الشیعه، ۲۰ جلد، چاپ اول، تهران، مکتبه الاسلامیه.
- حسینی العاملی، سید محمد جواد، (بی تا) مفتاح الکرامه، ۱۰ جلد، چاپ اول، بیروت، دار احیاء التراث العربی.
- حکیم، محسن، مستسک العروه الوثقی، (۱۴۰۴ق) ۱۳ جلد، چاپ اول، قم، کتابخانه آیه الله مرعشی نجفی.
- حلی، حسین، (بی تا) بحوث فقهیه، موسسه المنار، چاپ دوم، بی جا، بی نا.
- خمینی، روح الله، (۱۳۹۰) تحریر الوسیله، ۲ جلد، چاپ دوم، قم، مؤسسه اسماعیلیان.
- خوئی، ابوالقاسم، (۱۴۱۲ق) منهاج الصالحین، ۲ جلد، چاپ اول، بیروت، دارالبلاغه.
- رزازیان، عذرا، (۱۳۷۹) مجموعه قوانین و مقررات بیمه، چاپ دوم، تهران، معاونت پژوهش تدوین و تنقیح قوانین و مقررات.
- روحانی، محمد صادق، (۱۳۹۳ق) المسائل المستحدثه، چاپ اول، بیروت، دار الزهراء.

بررسی فقهی - حقوقی عقد بیمه و پرداخت دیه ... | صادقی | ۱۶۳

زراعت، عباس، (۱۳۷۹) شرح قانون مجازات اسلامی (بخش دیات)، ۲ جلد، چاپ اول، تهران، ققنوس.

صانعی، یوسف، (۱۳۸۴) برابری دیه، چاپ اول، قم، مؤسسه فقه ثقلین.

صدیقی، محمد نجات الله، (۱۳۷۱) بیمه در سیستم اقتصادی اسلام، گروه ترجمه مرکز مطالعات و تحقیقات اسلامی، چاپ اول، قم، مرکز مطالعات و تحقیقات اسلامی.

طباطبائی، محمد علی، (۱۴۰۴ق) ریاض المسائل فی بیان الاحکام بالادلة، ۱۶ جلد، چاپ اول، قم، مؤسسه آل البيت.

طباطبائی، یزدی، (۱۴۱۰ق) محمد کاظم، العروه الوثقی، چاپ اول، بیروت، الدار الاسلامیه.

عرفانی، توفیقی، (۱۳۷۱) قرارداد بیمه در حقوق اسلام و ایران، چاپ اول، تهران، انتشارات کیهان.

کریمی، آیت، (۱۳۸۲) کلیات بیمه، چاپ اول، تهران، بیمه مرکزی ایران.

گر جی، ابوالقاسم، (۱۳۸۰) مقالات حقوقی، چاپ اول، تهران، دانشگاه تهران.

محمدی، ابوالحسن، (۱۳۶۹) ارث، چاپ اول، تهران، مرکز نشر دانشگاهی.

محمدی، محمد مهدی، (۱۳۸۵) حقوق بیمه، چاپ اول، تهران، نشر میزان.

مطهری، مرتضی، (۱۳۶۱) بررسی فقهی مسئله بیمه، چاپ اول، بی جا، انتشارات میقات.

میر محمد صادقی، حسین، (۱۳۸۶) جرایم علیه اشخاص، چاپ اول، تهران، نشر میزان.

نجفی، محمد حسن، (بی تا) جواهر الکلام، ۴۳ جلد، چاپ هفتم، بیروت، دار احیاء اثار العربی.

صادقی، علی، مقاله بررسی شبهات عاقله، مجله فقه اهل البيت (ع)، شانزدهم پاییز و زمستان ۱۳۸۹ شماره ۶۳ و ۶۴. صص ۲۶۷-۲۹۴.

Translated References into English

Ebrahimi, Mohammad Hossein. (1996). Insurance and Social Security from the Perspective of Islam. 1st ed., Tehran: Kavir. [In Persian]

Ibn Manzur, Muhammad ibn Mukarram. (1300 AH). Lisan al Arab, Vol. 18. 1st ed., Beirut: Dar Sader. [In Persian]

Jafari Langroudi, Mohammad Jafar. (1984). Encyclopedia of Islamic Judicial Sciences, Vol. 1st ed., Tehran: Ganj e Danesh. [In Persian]

- Jamalizadeh, Ahmad. (2001). A Jurisprudential Study of the Insurance Contract. 1st ed., Qom: Bustan e Ketab. [In Persian]
- Hurr al Amili, Muhammad ibn Hasan. (1388 AH). Wasa'il al Shi'a, 20 vols. 1st ed., Tehran: Maktabat al Islamiyyah. [In Persian]
- Hosseini al Amili, Sayyid Muhammad Jawad. (n.d.). Miftah al Karama, 10 vols. 1st ed., Beirut: Dar Ihya al Turath al Arabi. [In Persian]
- Hakim, Mohsen. (1404 AH). Mustamsak al Urwah al Wuthqa, 13 vols. 1st ed., Qom: Ayatollah Marashi Najafi Library. [In Persian]
- Hilli, Hussein. (n.d.). Buhuth Fiqhiyyah. 2nd ed., Al Manar Institute, n.p., n.p. [In Persian]
- Khomeini, Ruhollah. (2011). Tahrir al Wasila, 2 vols. 2nd ed., Qom: Esmaeiliyan Institute. [In Persian]
- Khoei, Abolqasem. (1412 AH). Minhaj al Salihin, 2 vols. 1st ed., Beirut: Dar al Balagha. [In Persian]
- Razazian, Azra. (2000). Collection of Insurance Laws and Regulations. 2nd ed., Tehran: Deputy for Research, Compilation and Codification of Laws and Regulations. [In Persian]
- Rouhani, Mohammad Sadegh. (1393 AH). Al Masa'il al Mustahdatha. 1st ed., Beirut: Dar al Zahra. [In Persian]
- Zeraat, Abbas. (2000). Commentary on the Islamic Penal Code (Section on Diyah), 2 vols. 1st ed., Tehran: Ghoghnoos. [In Persian]
- Sanei, Yousef. (2005). Equality of Diyah. 1st ed., Qom: Fiqh al Thaqalayn Institute. [In Persian]
- Siddiqi, Mohammad Nejatullah. (1992). Insurance in the Islamic Economic System. Translated by the Translation Group of the Center

for Islamic Studies and Research. 1st ed., Qom: Center for Islamic Studies and Research. [In Persian]

Tabataba'i, Mohammad Ali. (1404 AH). Riyad al Masa'il fi Bayan al Ahkam bi al Dalil, 16 vols. 1st ed., Qom: Aal al Bayt Institute. [In Persian]

Yazdi Tabataba'i, Mohammad Kazem. (1410 AH). Al Urwah al Wuthqa. 1st ed., Beirut: Al Dar al Islamiyyah. [In Persian]

Erfani Tofighi, Tofiqi. (1992). Insurance Contract in Islamic and Iranian Law. 1st ed., Tehran: Kayhan Publications. [In Persian]

Karimi, Ayat. (2003). Fundamentals of Insurance. 1st ed., Tehran: Central Insurance of Iran. [In Persian]

Gorji, Abolqasem. (2001). Legal Articles. 1st ed., Tehran: University of Tehran Press. [In Persian]

Mohammadi, Abolhassan. (1990). Inheritance. 1st ed., Tehran: University Publication Center. [In Persian]

Mohammadi, Mohammad Mehdi. (2006). Insurance Law. 1st ed., Tehran: Mizan Publishing. [In Persian]

Motahhari, Morteza. (1982). A Jurisprudential Study of the Issue of Insurance. 1st ed., n.p.: Miqat Publications. [In Persian]

Mir Mohammad Sadeghi, Hossein. (2007). Crimes Against Persons. 1st ed., Tehran: Mizan Publishing. [In Persian]

Najafi, Mohammad Hassan. (n.d.). Jawahir al Kalam, 43 vols. 7th ed., Beirut: Dar Ihya al Turath al Arabi. [In Persian]

Sadeghi, Ali. (2010). "A Study of the Doubts Concerning 'Aqilah.'" *Fiqh Ahl al Bayt Journal*, No. 63–64, Autumn–Winter, pp. 267–294. [In Persian]

استناد به این مقاله: صادقی، علی. (۱۴۰۴). بررسی فقهی حقوقی عقد بیمه و پرداخت دیه؛ واکاوی ماهیت؛ احکام و شبهات. فصلنامه پژوهش حقوق کیفری، ۱۴ (۵۳)، ۱۳۱ – ۱۶۶. doi: 10.22054/jclr.2026.84824.2747

Criminal Law Research is licensed under a Creative Commons Attribution-NonCommercial 4.0 International License.